

„A VONZÓ PÉLDÁK ENGEM IS AKTÍV RÉSZVÉTELRE INSPIRÁLTAK”

BESZÉLGETÉS DR. TILCSIK GYÖRGGYEL

■ Feiszt György

Miként találkozik a levéltáros a honismereti mozgalommal?

1978-ban, amikor a Vas Megyei Levéltárban dolgozni kezdtem, részesévé váltam egy széleskörű, sokak együttműködésével zajló mozgalomnak, amelyben a levéltár munkatársai fontos szerepet játszottak, vezető funkciókat töltöttek be. Visszatekintve: a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóját túlzás nélkül mondhatjuk a honismereti mozgalom virágkorának. Ezekben az években a levéltárban egymásnak adták a kilincset azok a honismeretesek, akik lakóhelyük, szűkebb környezetük múltjának levéltári forrásait kutatták.

A honismereti mozgalom hőskorát felidézve feltétlenül meg kell említenünk Kanyar József nevét, aki azokban az években a Somogy Megyei Levéltár igazgatójaként, az országos honismereti mozgalom egyik vezetőjeként végzett példamutatóan fontos munkát. Elég talán azt emlékezetünkbe idézni, hogy az általa vezetett intézmény akkor *Iskola és levéltár* címen kiadványsorozatot jelentetett meg, amelyben pedagógusok, tanárok levéltári kutatása-

ik során előkerült források felhasználásával írtak oktatás- és intézménytörténeti cikkeket, tanulmányokat.

Mi, levéltárosok is rendszeresen forgattuk és olvasásra ajánlottként adtuk kézbe az érdeklődőknek levéltáros kollégáink által írt és szerkesztett *Hogyan írjam meg falum..., üzemem..., iskolám... stb. történetét* című módszertani füzeteket.

Olyan vonzó példák voltak ezek, amelyek engem is a bekapcsolódásra, az aktív részvételre inspiráltak. Később azután már intézményvezetőként is mindig fontosnak tartottam, hogy a Vas Megyei Levéltár a honismereti mozgalom egyik bázisa legyen.

Jól emlékszem magam is, hogy ebben a munkában szakkörvezetőként vállaltam részt...

Az Ifjú Történelembarátok Köre néven futó kezdeményezés a TIT égisze alatt szerveződött. Az ebben való részvételre mindkettőnket Horváth Krisztina, az egykori Forradalmi Múzeum munkatársa invitált. A szakkörök tagságát a szombathelyi középiskolák história iránt fogékony, az akkoriban még lé-

tező „történelem fakultációt” választó diákjai adták. Őket igyekeztünk a levéltári órák ideje alatt a helytörténet, honismeret tárgykörének forrástípusaival megismertetni. Ez az ismeretterjesztő munka sok sikerélményt is adott. Egykori szakköröseink közül mindenképp említeni kell Sütheő Péter nevét, aki az akkor zajló középiskolai tanulmányi versenyen történelemből első helyezést ért el, de végül nem történész, hanem könyvtáros-informatikus lett, vagy Kosztolánczy Tibor irodalomtörténész. Vannak többen is, akik szintén komoly szakmai pozícióba emelkedve vívtak ki tekintélyt maguknak. Elég talán Borhy László régészt említeni, aki napjainkban az ELTE rektori tisztségét tölti be, és számosan országos közgyűteményekben dolgozva lettek kollégáink. Bár a kiváltó okokra már nem emlékezem, de ezek a szakkörök néhány év után sajnos megszűntek.

A honismereti mozgalom viszont megmaradt. Vannak olyan személyek, akiknek munkájára szívesen emlékezel vissza?

Nehéz helyzetben vagyok, ha nevet kell mondanom, miután sokat tudnék említeni, de számomra a levéltári anyagot aktívan használó, az elmúlt évszázadok dokumentumait rendszeresen forgató kutatók a legemlékezetesebbek. E munkának emblematikus alakja volt Nádasdy Lajos bácsi, aki hangyaszorgalmú forráskutatással vastag kéziratokat produkált, amelyeket azután a Veszprémi Akadémiai Bizottság pályázataira nyújtott be bírálatra. Szívesen emlékezem Mesterházy Sándor ostffyasszonyfai evangélikus lelkészre, a megye egyház- és családtörténetének szorgalmas búvárlójára. Ő nemcsak kutatott, de hatalmas he-

lyismeretének birtokában szívesen segített mindenkinek, így nekem is, amikor Vidos József életének kemesaljai történései után nyomoztam.

Ha már a Vas megyei honismeret nagyjai szóba kerülnek, feledhetetlen személyiség volt Csaba József ornitológus, aki eredetileg csákánydoroszlói körjegyzőként dolgozott és vált később Vas megye flórájának és a faunájának messze földön és határokon túl is elismert szakemberévé.

Azután tagja lettél e folyóirat szerkesztő bizottságának...

Az eleinte kicsit rapszodikusan „A honismereti mozgalom Vas megyei fóruma” alcímmel megjelenő Vasi Honismereti Közlemények a nyolcvanas évek közepétől vált periodikává. Kezdetben a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ adta ki, majd 1990-től a Vas Megyei Levéltár lett a gazdája. Ez több változást is hozott. Az első időszakban évente kettő, majd négy szám látott napvilágot. Ez nem csak terjedelmi, de elfogultság nélkül mondhatom, hogy minőségi változást is jelentett. Az 1990. 1. számtól „A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata” alcímmel, majd 1995-től „Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények” (VHHK) fejléccel jelent meg. A változást Vas Megye Tanácsának még a rendszerváltozás előtt meghozott investíciója tette lehetővé, amikor a VHHK periodika megjelentetésének anyagi háttérét biztosító összeggel megemelte a Vas Megyei Levéltár költségvetését.

Új szerkesztőbizottság állt fel Kuntár Lajos vezetésével, akinek tevékenysége a megújulás meghatározójává vált. A grémium tagjai teljes egyetértéssel támogatták, hogy a folyóirat profilja kibővüljön, és ahogy a névváltással kap-

csolatosan már említettem, tartalmában is változás történjen: benne a honismereti mozgalmat képviselő írásokkal párhuzamosan, azonos súllyal, a helytörténeti, történelmi szakkikkek, tanulmányok is helyet kapjanak.

Visszatekintve miként látod, hozott fordulatot ez az átalakulás?

Válasszuk ketté a kérdést.

Az már a nyolcvanas évek végén látszott, hogy a mozgalom dinamizmusa nem a régi, annak a tagjai felett, mondjuk így, múlik az idő.

Példának okáért Avas Kálmánnét tudom említeni, aki környezetére nyitott pankaszi asszonyként, mondhatnánk klasszikus honismertetőként tudott csak arra a helyre jellemző információkat leírni és megosztani az egyesületi fórumokon. Ezeket azóta is úgy ismerjük, ahogyan azt akkor tolmácsolta, de ő sajnos már nincs köztünk.

Az összejövetelek, honismereti konferenciák visszatérő módon tűzik napirendjükre az utánpótlás-nevelés fontosságának kérdését. Ebben az ügyben – ne tagadjuk – semmilyen pozitív fordulat sem következett be.

Ahogy azt a közelmúltban lezajlott Vas megyei „Pátria nap” beszámolóiban is hallottuk, megritkult, hézagossá vált a mozgalom, sőt vannak megyék, ahol gyakorlatilag megszűnt a honismereti tevékenység, és ne szépítsük, Vas megyében is eltűnőben vannak a falusi, városi szakkörök. Nagyon hiányoznak azok a falvakban élő értelmiségiek, akik maguk köré gyűjthetnék a lokalitás iránt érdeklődő fiatalokat, azokat, akik a mozgalom utánpótlását adhatnák.

Általános tapasztalat, hogy túlnyomórészt a helytörténetírás is ma arra korlátozódik, ami a világhálón megtalál-

ható. Az érdeklődők internetes közösségi oldalakról szerzik be információikat, és csak elenyésző kisebbség veszi a fáradságot, hogy egy konkrét esemény, egy emléktábla vagy műemlék épület történetének alaposabb megismerése érdekében hagyományos források kutatásával szerezzen bővebb információkat.

Ennek a tendenciának, folyamatnak, nem biztos, hogy jó a kifejezés, de talán ellensúlya lehet egy honismereti, helytörténeti lap, amilyen például a VHHK. Egy nyomtatott kiadvány, amely polcra helyezve időtlen, bármikor kézbe vehető és lehetőséget adhat a „kibertérben” terjedő, sajnos nem mindig megbízható információk ellenőrzésére.

Ennek megtartása mellett fontos lenne, ha az iskolákban teret kaphatna a helytörténet oktatása. Erre az elmúlt évtizedekben többször volt már – sajnos hamvába holt – elképzelés és kísérlet.

Jó lenne tudni, mi az akadálya annak, hogy időközönként, akárcsak havonta egyszer lenne egy helytörténeti óra, amelynek keretében a tanulók megismerhetnék lakóhelyük, iskolájuk neves személyiségeit? Ilyen órák keretében bejárhatnák az ismert emberekhez köthető helyeket, épületeket, felidézhetnék az ott lejátszódott történelmi eseményeket. Ez minden valószínűség szerint inspiráló lenne.

Ezzel egyenértékű fontossággal bírna, ha lennének olyan emberek, akik leírnák településük, lakóhelyük eseményeit, az ott történt, helyben jelentős dolgokat. Egy-egy ilyen krónika információhalmaza felbecsülhetetlen értékkel bírna már napjainkban is, és a jövőben ez még inkább így lesz.

Aki már hozzáfogott egy település múltjának megírásához, az tudja igazán értékelni a Hazafias Népfront által – ne titkoljuk – sokszor kikényszerít-

tett falukrónika-írás jelentőségét. Ezek a nemegyszer kampány jelleggel összeállított írásművek – már, ha megmaradtak – olykor pótolhatatlan dokumentumai a falvak 1960-as, 1970-es éveiben történeteknek.

Levéltáros szemmel nézve, ennek a munkának azért volt egy hátulütője, nevezetesen az, hogy ezek a falukrónikák egy példányban készültek...

Az elkészült falukrónikák pontos száma nem ismert, az „oral history” úgy tudja, hogy ezeket az írományokat a Hazafias Népfront összegyűjtette. Sajnos, amikor a szervezet megszűnt és iratanyaga a levéltárba került, abban csak elenyésző számú falukrónika volt megtalálható. A Népfront irattárában Vas megye több mint 200 településének jó, ha 10%-ától maradtak fenn ezek a művek. Ez is probléma, de az igazi gond, ahogy arról már beszéltünk, az hogy nincsen folytatás...

Ezzel összefüggő nehézség, hogy eltűnőben vannak a falusi helytörténeti gyűjtemények, és ez szintén az ügy iránt elkötelezett személyiségek hiányára mutat.

Ha nincsen, aki ezek jelentőségét átérzve az ügyeket kézben tartja, akkor nem készül falukrónika, elkallódnak a régi használati tárgyak, feledésbe merülnek a helyi ünnepek, hagyományok, szokások.

Saját kutatásaidban milyen helytörténeti forrásokat, anyagokat tudtál hasznosítani?

Már említettem Mesterházy Sándor evangélikus lelkész urat, aki amikor Vidos Józsefnek, az 1848-49-es forradalom egyik jeles megyei képviselőjének életútját dolgoztam fel, az emblematiszmus személyiség

kemenesaljai kötődéseinek, lakóhelyének, sírjának, leszármazottainak megtalálásában nyújtott számos segítséget.

Jó szívvel emlékezem vissza Orbán Róberttel, az egyik legfelkészültebb és legelkötelezettebb helytörténeti kutatóval való közös munkálkodásunkra, amikor azon dolgoztunk, hogy megtaláljuk azt a házat, ahol 1840 után Blum Márton kereskedő lakhatott.

Mint köztudott: James Joyce *Ulysses* című világhírű regényének főszereplője Leopold Bloom, azaz Virág Lipót elmondja, hogy ősei Szombathelyről származtak.

Ennek a legendának eredtünk a nyomába, és valóban, Szombathely város korabeli adólajstromában a Fő téri adófizetők között ott szerepelt Blum Márton neve. Ennek ismeretében, egy-egy hasonló korú térkép másolatát kézbe véve egyikünk a Fő tér, másikunk a Thököly utca irányából indulva kerestük a házat, végeztük az azonosítást. Jót mulattunk azon, amikor a Fő tér 40-41-es ház átjárójában szembetalálkoztunk, vagyis előre össze nem beszélve, a dokumentumok alapján ugyanarra a helyre jutottunk. Ebben a házban lakott a Blum família, és ez az a kapu, ahol most Joyce alakja „kilép a falból”.

Vannak esetleg kevésbé pozitív élményeid, emlékeid is?

Sajnos van. Ilyen negatív példa Magyar László szülőházának az esete.

A híres Afrika-kutató Szombathelyen született, de a jó szándékú, ám félrecsúszott kutatás a házat tévesen azonosította.

A véletlen hozta, hogy a Zanelli kereskedő csaláival kapcsolatos adatfeltárás során már a kezembe kerültek olyan dokumentumok, amelyek mindenki számára ellenőrizhető módon igazolhatták, hogy a szülőházként megjelölt épület csak jóval Magyar László születése után került a család birtokába, mégis információim süket fülekre találtak, és az emléktábla ma is a Kossuth Lajos utca 29. számú épület homlokzatán található.

Kétségtelen, hogy azóta sem derült ki, hol is volt az a ház, ahol az édesanya, aki a nevezett család alkalmazottja volt, Magyar Lászlót megszülte, az azonban nem kétséges, hogy a tábla most rossz helyen van.

A honismereti mozgalom jövőjével kapcsolatban milyen meglátásaid vannak?

Bár nem érzem magamat hivatottnak semmilyen nyilatkozattételre, de azt, amit érzek, azt el tudom mondani.

Jómagam akkor voltam részese a honismereti mozgalomnak, amikor abban sok olyan elkötelezett ember vett részt, akik szabadidejüket nem sajnálva nagy odaadással végezték ezt a munkát, de sajnos a számuk napjainkra már nagyon megfogyatkozott.

Nagy kérdés, hogy mit lehetne tenni? Adminisztratív módon ebbe beavatkozni reménytelen dolog volna. Azt kellene elérni, hogy azok az emberek kapjanak nagyobb teret, akik érdeklődnek a helyben történő dolgok iránt, azon személyek aktivizálása pedig talán még fontosabb volna, akik hajlandók lennének kutatómunkával rendszeresen foglalkozni.